

процессе формирования показаний, обусловленные воздействием темперамента.

Сформулированные в исследовании выводы и теоретические положения могут способствовать в практическом плане грамотному построению допроса, целью которого является получение полных и достоверных показаний, и соответствующей оценке этого вида доказательств. Знание индивидуальных свойств каждого типа темперамента позволит наиболее продуктивно развивать в нужном направлении диалог со свидетелями и потерпевшими, лучше понимать причины неточностей, заблуждений в их показаниях, имеющих психологический характер.

А. Д. Марушев, доцент кафедры криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З УЧАСНИКАМИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Розглянуто поняття та принципи загальної теорії взаємодії слідчого з учасниками досудового слідства. Запропоновано підстави класифікації принципів між учасниками взаємодії.

Рассмотрены понятие и принципы общей теории взаимодействия следователя с участниками досудебного следствия. Предложены основания классификации принципов между участниками взаимодействия.

Проблеми взаємодії правоохоронних органів, особливо слідства й інших державних органів, у діяльності з виявлення та розслідування злочинів розробляються не тільки в криміналістиці, а й у кримінальному процесі та теорії оперативно-розшукової діяльності¹. Ще Г. Гросс відзначав необхідність для слідчого підтримувати добрі ділові стосунки з поліцією, фахівцями різних галузей знань, уміння встановити контакт і для вирішення своїх завдань використовувати можливості преси². Недаремно

¹ Див.: Взаимодействие следователей со специалистами экспертно-криминалистических подразделений при производстве расследования : учеб. пособ. / [Н. Т. Дозоров, А. М. Зинин, В. Ф. Статкус и др.]. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. — С. 97; *Тертышник В. М.* Тайное становится явным : взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта-криминалиста при раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. / В. М. Тертышник, С. В. Слинко. — Х. : Гриф, 1997. — 68 с.

² Див.: *Гросс Г.* Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. — СПб. : Тип. М. Меркушева, 1908. — Гл. 1. — С. 5–6.

вчені-криміналісти й практичні працівники в науковій літературі звертаються до розгляду як самого терміна «взаємодія», так і принципів, етапів, форм і видів такої діяльності. При цьому уважне вивчення робіт із проблем взаємодії свідчить про те, що єдиного підходу до розуміння цієї діяльності в науці й дотепер не існує. Слід відмітити, що найдокладніше в криміналістичній літературі розглянуто проблеми взаємодії слідчого з органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та експертами експертно-криміналістичних підрозділів¹.

На нашу думку, процес взаємодії між суб'єктами треба розглядати в декількох аспектах. По-перше, це коли взаємодія суб'єктів здійснюється на основі законодавчих актів (виконання органом дізнання доручень слідчого). По-друге, це психологічний аспект суб'єктів взаємодії. Установлення психологічного контакту слідчого з іншими суб'єктами взаємодії дає змогу максимально використувати можливості, сили й засоби кожного з них, виключає елементи невиправданого дублювання, нераціональної витрати наявних сил і засобів, дозволяє за необхідності зосередити зусилля на найважливішому напрямку.

На думку Г. А. Матусовського, взаємодію правоохоронних та інших державних органів і посадових осіб у процесі розкриття й розслідування злочинів можна розглядати як узгоджену діяльність різних ланок однієї чи декількох організаційних систем, спрямовану на досягнення загальної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу².

Гадаємо, що досить обґрунтованою є позиція авторів, які включають до системи взаємодії органи прокуратури, органи внутрішніх справ, органи Служби безпеки, деякі державні органи України (Національний банк, Міністерство фінансів, Державну митну службу, Фонд державного майна, Державну податкову адміністрацію та ін.), а також експертні установи (або окремих експертів і спеціалістів), громадські формування з охорони громадського порядку³.

З точки зору криміналістики взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємозумовленість і зв'язок⁴. З цьо-

¹ Див.: Тертышник В. М., Слинко С. В. Указ. праця.

² Див.: Матусовский Г. А. Экономические преступления : криминалистический анализ : монография / Г. А. Матусовский. — Х. : Консум, 1999. — 480 с.

³ Див.: Матусовский Г. А. Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел : учеб. пособ. / Г. А. Матусовский, В. Н. Сущенко. — Х. : Юрид. ин-т, 1983. — С. 57–58; Шепитько В. Ю. Криминалістика : курс лекцій / В. Ю. Шепитько. — Х. : Одиссей, 2003. — С. 262.

⁴ Див.: Шепитько В. Ю. Криміналістика : енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепитько ; за ред. В. Я. Тація. — Х. : Право, 2001. — С. 42.

го впливає, що взаємодія – це процес організації та здійснення розслідування й запобігання окремим видам злочинів. Взаємодія здійснюється між суб'єктами в процесі розслідування злочинів. Вона як найбільш організована та ефективна форма боротьби правоохоронних органів зі злочинністю характеризується деякими основними властивостями. У зв'язку з цим її розглядають як вищий ступінь консолідації сил і засобів правоохоронних та контролюючих органів, наділених законом відповідними повноваженнями в різних сполученнях участі залежно від виду злочину, що розслідується, складності завдань, що вирішуються, необхідності використання відповідних засобів, прийомів і методів.

Оснoву взаємодії становить обов'язкова участь відповідних правоохоронних та контролюючих органів у розкритті злочинів з виділенням для цього необхідних, специфічних для кожного органу джерел інформації, сил і засобів¹.

У криміналістичній літературі принципам взаємодії слідчого й органу дізнання приділяється досить велика увага. Багато правників, зокрема Р. С. Белкін, Н. А. Громов, І. М. Гуткін, А. А. Чуви́лев, виділяють різні принципи взаємодії та по-різному розкривають їхню сутність².

Загально визнаним є те, що при організації взаємодії сторони повинні керуватися загальними положеннями (принципами). У юридичній літературі під правовими принципами розуміють сукупність ідей, на яких базуються численні елементи правової системи³. Стосовно діяльності з виявлення, розкриття й розслідування злочинів, на думку І. Ф. Герасимова, такими загальними положеннями є: найсуворіше дотримання законності; плановість; швидкість, активність і широке застосування в ході розслідування науково-технічних засобів; обов'язкове залучення громадськості (правильне ставлення до оцінювання доказів); знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства та дізнання⁴.

¹ Див.: Матусовский Г. А. Указ. праця. — С. 157–158.

² Див.: Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы : общая и частные теории / Р. С. Белкин. — М. : Юрид. лит., 1987. — С. 188–190; Богданов Б. Е. Криминалистика : учебник / Б. Е. Богданов ; под. ред. А. Н. Васильева. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. — Гл. 18. — С. 372–376; Коновалова В. Е. Расследование хищений государственного или общественного имущества (проблемы тактики и методики) : монография / В. Е. Коновалова. — Х. : Вицц. шк. 1987. — С. 84–99 ; Матусовский Г. А. Указ. праця; Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2003. — С. 194–195.

³ Див.: Бабаев В. К. Правовая система общества. Общая теория права : курс лекций / В. К. Бабаев. — Н. Новгород : Нижегородская ВШ МВД РФ, 1993. — С. 96.

⁴ Див.: Герасимов И. Ф. Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. / И. Ф. Герасимов. — Свердловск, 1966. — С. 7–8.

Ми згодні з В. Ю. Шепітьком у тому, що взаємодія в діяльності з розкриття й розслідування злочинів повинна мати конкретний характер, ґрунтуватися на законі та правильному сполученні форм і методів роботи та здійснюватися з дотриманням таких принципів:

— процесуальної самостійності слідчих і органів дізнання, невторчання в їхню процесуальну діяльність;

— законності;

— самостійності співробітників оперативно-розшукових підрозділів, слідчих і спеціалістів в обранні засобів при здійсненні узгоджених заходів;

— поділу компетенції між учасниками взаємодії;

— нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності;

— узгодженості планування й виконання дій учасниками взаємодії, наявності обміну інформацією та ін.¹

Отже, аналіз наукової літератури дає змогу виділити такі принципи взаємодії слідчого з іншими учасниками досудового слідства в процесі розслідування злочинів.

1. Дотримання законності в процесі розслідування кримінальних справ учасниками взаємодії. Взаємодія слідчого з іншими учасниками досудового слідства має ґрунтуватися на суворому дотриманні й виконанні вказівок закону, положень кримінально-процесуального закону, а також інших нормативних актів. Вимога дотримання законності в питаннях взаємодії не припускає відступлення від цього принципу, незважаючи на термінову чи практичну необхідність проведення слідчої дії або оперативно-розшукового заходу.

2. Дотримання конституційних прав і свобод громадян, залучених у процес досудового слідства. У ході взаємодії слідчий повинен особливо дбати про недоторканність законних прав і свобод громадянина, незважаючи на його процесуальне становище (обвинувачений, підозрюваний, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники, свідок, спеціаліст, експерт та ін.).

3. Дотримання кожним учасником поділу взаємодії суворо в межах своєї компетенції. Неприпустимо змішувати слідчу й інші діяльності, суворо дотримуватися вимог підслідності. Виконання цього принципу забезпечується чіткою правовою регламентацією діяльності учасників, контролем з боку керівників органів слідства й дізнання, прокурорським наглядом.

4. Дотримання комплексності використання засобів слідчим, оперативним працівником, спеціалістом при здійсненні узгодженої діяльності. У процесі розкриття й розслідування злочинів нерідко

¹ Див.: Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. — С. 194–195.

виникають серйозні труднощі, розв'язати які тільки процесуальними методами неможливо. У цих випадках важливе значення мають оперативно-розшукові заходи, здійснення яких покладено на органи дізнання. М. А. Чельцов зазначає, що збирання первинних матеріалів у справі та активний розшук злочинця провадиться в інших умовах і вимагають інших прийомів і форм, ніж всебічне вивчення всіх обставин, від яких залежить вирішення питань про правове оцінювання злочину й про винність у ньому того чи іншого громадянина. Перше належить до завдань дізнання, друге є завданням попереднього слідства¹.

5. Процесуальна самостійність і організуюча роль слідчого в прийнятті рішень, за винятком випадків, передбачених кримінально-процесуальним законодавством. Цей принцип взаємодії слідчого прямо закріплено в кримінально-процесуальному законодавстві, де зафіксовано, що слідчий усі рішення про напрямок розслідування, проведення слідчих дій приймає самостійно й несе повну відповідальність за їхнє законне та своєчасне проведення. Організуюча роль слідчого у взаємодії, його процесуальна самостійність – невід'ємні елементи процесуального становища слідчого, зумовленого його функцією в кримінальному судочинстві, та разом з тим одна з умов, які забезпечують всебічність і об'єктивність розслідування. Слідчий несе особисту відповідальність за повноту, всебічність та об'єктивність дослідження обставин справи, якісне проведення слідчих дій.

6. Персональна відповідальність слідчого, керівників оперативно-розшукових підрозділів і начальників міліції громадської безпеки за проведення й результати слідчих дій і оперативно-розшукових заходів.

7. Узгодженість планування й виконання слідчих дій і оперативно-розшукових заходів учасниками взаємодії. У процесі розслідування кримінальної справи завдання та мета взаємодії уточнюються й доповнюються, може виникнути потреба змінити коло взаємодіючих суб'єктів, залучити інших осіб або інші засоби. Спільне планування полягає в тому, що спочатку слідчий аналізує наявні в справі відомості, визначає завдання, які вимагають спільної діяльності та конкретних виконавців.

8. Безперервність взаємодії в діяльності з розкриття й розслідування злочинів. Застосування цього принципу будується на безперервній взаємодії слідчого й оперативного працівника, залучених спеціалістів (особливо в процесі проведення документальної ревізії). З моменту одержання повідомлення про підготування або вчинення злочину оперативний працівник погоджує свої дії зі слідчим, вони спільно вирішують питання доцільності та правомочності виконання тих або інших заходів. Слідчий використовує

¹ Див.: Чельцов М. А. Уголовный процесс / М. А. Чельцов. — М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. — С. 364.

можливості органу дізнання з самого початку розслідування злочину й до закінчення досудового слідства.

9. Нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності. Вимога нерозголошення даних досудового слідства та оперативних відомостей, будучи однією з умов успішного здійснення пізнавальної діяльності з установлення обставин учиненого злочину, є одним з принципових положень. Таємниця слідства, як обґрунтовано зазначає А. М. Ларін, – це важлива умова виявлення доказів у тому вигляді, у якому вони є, без змінень. Злочинці та пов'язані з ними особи не повинні знати про плани, джерела та межі поінформованості слідчого¹. Передчасне розголошення може дозволити винним уникнути відповідальності або скомпрометувати добропорядних громадян, якщо стосовно них слідчий одержав недостовірні відомості, що їх ганьблять.

Отже, підбиваючи підсумок викладеному, вважаємо за необхідне відзначити, що в діяльності правоохоронних органів взаємодія між слідчим та іншими учасниками досудового слідства виникає задовго до порушення кримінальної справи, у ході проведення перевірочних і оперативно-розшукових заходів, здійснюється із залученням не тільки правоохоронних органів, а й також спеціалістів, співробітників контролюючих органів, громадськості. Взаємодія суб'єктів повинна відбуватися в умовах взаємної відповідальності усіх учасників за обсяг і якість виконуваних ними дій. Процес взаємодії між учасниками обов'язково має будуватися на перелічених принципах для досягнення спільної мети або вирішення окремих завдань, що виникають на досудовому слідстві.

¹ Див.: Ларін А. М. Работа следователя с доказательствами / А. М. Ларин. — М. : Юрид. лит., 1966. — С. 49–50.